অধ্যায় ১৩ ঃ জিদ্দু কৃষ্ণমুর্ত্তি ঃ স্বতন্ত্রতাৰ ধাৰণা

অধ্যায় গাঁথনি

১৩.১ উদ্দেশ্য

১৩.২ পৰিচয়

১৩.৩ স্বতন্ত্রতা

১৩.৪ আত্মা আৰু আত্ম-জ্ঞান

১৩.৫ শিক্ষা

১৩.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১৩.৭ অধিক জানিবলৈ

১৩.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১৩.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

১৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ দর্শনত স্বতন্ত্রতাৰ ধাৰণাক ব্যাখ্যা কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব
- কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে কিয় স্বতন্ত্রতাক জীয়াই থকাৰ বাবে আৱশ্যকীয় বুলি ধাৰণা কৰিছে, তাক ব্যাখ্যা কৰিবলৈ পাৰিব
- কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ দর্শনত 'সচেতনতা'ৰ গুৰুত্বক ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ দর্শনত 'আত্মা' (Self) ৰ বিষয়ে বর্ণনা কৰিব পাৰিব
- স্বতন্ত্রতা আৰু আত্ম-জ্ঞান কেনেকৈ সম্পর্কবদ্ধ হয় তাক ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ শিক্ষাৰ-দর্শনক আলোচনা কৰিব পাৰিব
- কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে শিক্ষাক কিয় জীৱন-যাপনৰ বাবে গুৰুত্বপূর্ণ হিচাপে স্বীকাৰ কৰিছে, তাক ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ দর্শনত স্বতন্ত্রতা, আত্মজ্ঞান আৰু শিক্ষাৰ মাজৰ অন্তৰ সম্বন্ধক ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

১৩.২ পৰিচয়

জিদ্দু কৃষ্ণমুর্ত্তি এজন দার্শনিক নহয়, যিজনে তেওঁৰ দর্শনৰ এক সু-সংবদ্ধ ব্যাখ্যা

আগবঢ়াইছে। তেওঁৰ প্রধান উদ্বেগ দর্শন নহয়, বৰঞ্চ মানুহ নিজে। মানুহ আৰু তেওঁলোকৰ জীৱনৰ বাবে থকা উদ্বেগৰ কাৰণতে তেওঁৰ দর্শনক এটা সময়ত অস্তিত্ববাদৰ সৈতে তুলনা কৰা হৈছিল। কিন্তু তেওঁ নিজে তেওঁৰ দর্শনক কোনো নামৰ দ্বাৰা মোহৰ লগোৱা নাছিল। কৃষ্ণমুর্ত্তি মূলত জীৱন-যাপনৰ প্রশ্নৰ সৈতে জড়িত আছিল। কিন্তু তেওঁ কয় যে, এজন মানুহে সঁচা জীৱন যাপন কৰে তেতিয়া যেতিয়া তেওঁ মুক্ত বা স্বতন্ত্র দুখ কষ্টৰ পৰা মুক্ত হয়। গতিকে মানুহক জীয়াই থাকিবৰ বাবে মুক্ত কৰিবলৈ তেওঁলোকৰ দুখ-যাতনাৰ অন্ত পেলোৱাৰ সৈতে জড়িত হৈছে কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ দর্শন। দুখ যাতনা কেনেকৈ নাইকীয়া কৰিব পাৰি প্রশ্নৰ কোনো উত্তৰ তেওঁ আগবঢ়োৱা নাই। ইয়াৰ বিপৰীতে তেওঁ মানুহক নিজে নিজৰ উত্তৰ বিচাৰি উলিওৱাত উৎসাহিত কৰিছে। তথাপিও তেওঁ কয় যে স্বতন্ত্রতাৰ বাবে আত্ম-জ্ঞান পূর্বাকাংক্ষিত আৰু শুদ্ধ তথা উচিত শিক্ষাই মানুহক স্বতন্ত্র হ'বলৈ সহায় কৰিব পাৰে।

১৩.৩ স্বতন্ত্রতা

জিদ্দু কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে কোৱা স্বতন্ত্রতা ৰাজনৈতিক নাইবা অর্থনৈতিক স্বতন্ত্রতা নহয় বৰং মানুহৰ মনৰ ক্ষেত্রত থকা স্বতন্ত্রতাহে। ই কোনো বস্তু বা বিষয়ৰ পৰা হোৱা স্বতন্ত্রতা নহয়, বৰং সত্তাৰ এক অৱস্থাহে। কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে স্বতন্ত্রতাক জীৱন যাপনৰ বাবে প্রয়োজনীয় ৰূপে গণ্য কৰিছিল। আচলতে তেওঁৰ বাবে স্বতন্ত্রতাৰ অবিহনে এজন ব্যক্তিয়ে সঁচা 'অর্থত জীয়াই নাথাকে। কিন্তু তেওঁ কয়যে খুব কম মানুহে জানে যে আচলতে তেওঁ স্বতন্ত্র নহয়। সাধাৰণতে প্রত্যেক মানুহে ভাৱে যে তেওঁ স্বতন্ত্রভাৱেই ক্রিয়া কৰি আছে। কিন্তু প্রকৃতার্থত সাধাৰণতে যেতিয়াই এজন মানুহে ক্রিয়া কৰে তেতিয়াই তেওঁৰ বিশ্বাস বা সিদ্ধান্ত নাইবা সমাজৰ নীতি নিয়মৰ দ্বাৰা নির্দ্দেশিত হৈ পৰে। উদাৰহৰণ স্বৰূপে — "মই কেতবোৰ ৰীতি বা পৰম্পৰা সম্পাদন কৰো কাৰণ মই বিশ্বাস কৰো যে এনেধৰণৰ কর্মই মোক দিব্যলোকলৈ মার্গ দর্শন কৰাব আৰু মোৰ দিব্যলোক বা স্বর্গৰ ধাৰণাটো আছে কাৰণ এইটো মোক শিকাইছে কোনো ব্যক্তি নাইবা কোনো গ্রন্থই আৰু ইয়াক মই মোৰ মুক্ত চিন্তাৰে নিজে নিজে বিচাৰি পোৱাৰ বাবে নহয়। "আকৌ সত্য নো কি? তাক কোনোবাই আমাক কয় আৰু সেই সত্যৰ সন্ধান কৰিবলৈ আমাক পথ দেখুৱায়। আমাক যি কোৱা হয় তাক আমি গ্রহণ কৰোঁ আৰু সেই পথ বা মার্গক অনুসৰণ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰোঁ। আমাৰ কর্ম নির্দ্ধাৰিত হয় আমাৰ বিশ্বাসৰ দ্বাৰা যে ইয়াত জড়িত মানুহে সত্য কি হয় জানে। কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ মতে আমাৰ কর্মৰ বেছিভাগে ই এনেধৰণৰ বিশ্বাস বা ধর্মীয় বিচাৰ বিবেচনাৰ পৰিণতি। কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে কয়যে স্বতন্ত্র হ'বলৈ এজন ব্যক্তিয়ে প্রথমে জানিব লাগিব যে প্রকৃততে এজন ব্যক্তি স্বতন্ত্র নহয়। কেৱল তেতিয়া এজন ব্যক্তিয়ে বাধাবোৰৰ পৰা পলায়ন কৰিব পাৰে, যিয়ে তেওঁক বান্ধি ৰাখে। তেওঁ কয় যে যেতিয়া এজন ব্যক্তিয়ে উপলব্ধি কৰে যে তেওঁ স্বতন্ত্র নহয় অথবা বন্দী, তেতিয়াই তেওঁ স্বতন্ত্র হৈ পৰে। কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে নিজে ব্যৱহাৰ কৰা উদাহৰটো হৈছে এক

বিষাক্ত সর্প যেতিয়া এজন ব্যক্তিয়ে এটা সাপ দেখে তেতিয়া এজনে ইয়াক নধৰে। ঠিক তেনেদৰে যেতিয়া এজন ব্যক্তিয়ে দেখে যে এজন ব্যক্তি বান্ধোনত আছে তেতিয়া সেই বান্ধোন স্খলিত হয়। কিন্তু প্রথমে এজন ব্যক্তিয়ে উপলব্ধি কৰিব লাগিব যে এজন ব্যক্তি আৱদ্ধ। গতিকে স্বতন্ত্রতাৰ আৱশ্যকীয় বৈশিষ্ট্য হৈছে এক উপলব্ধি যে এজনে সাধাৰণতে ভৱাৰ দৰে এজন ব্যক্তি স্বতন্ত্র নহয়, বৰঞ্চ আৱদ্ধ — তেওঁৰ নিজৰ বিশ্বাস অথবা তেওঁ বিশ্বাস কৰা কর্তৃত্বৰ দ্বাৰা আৱদ্ধ। এজন ব্যক্তি যে আবদ্ধ সেই উপলব্ধি হৈছে স্বতন্ত্রতাৰ পথত প্রথম খোঁজ। কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ মতে এজন ব্যক্তি যে স্বতন্ত্র নহয় তাক উপলব্ধি কৰাটোৱে ইয়াৰ লগত জড়িত ব্যক্তিৰ মাজত কেতবোৰ পৰিৱর্তন স্বয়ংক্রিয়ভাৱেই লৈ আহে আৰু তেওঁক মুক্ত কৰায়। অন্য কথাত কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ বাবে যেতিয়া এজনে উপলব্ধি কৰে যে এজন আৱদ্ধ তেতিয়া এজন স্বতন্ত্র হৈ পৰে। আচলতে স্বতন্ত্রতাক পণ্য কৰি তেওঁ কয়, "The first step is the last step" অর্থাৎ প্রথম খোজেই অন্তিম খোঁজ। কোনোৱে এজন আনজনক স্বতন্ত্রতা দিব নোৱাৰে, কিয়নো এজন মানুহ যে স্বতন্ত্র নহয় বা আৱদ্ধ, সেইকথা সংশ্লিষ্ট ব্যক্তিজনে উপলব্ধি কৰিব লাগিব; আন ব্যক্তিয়ে কৈ তেওঁক সহায় কৰিব পাৰে, কিন্তু যিজন ব্যক্তি ইয়াৰ লগত জড়িত তেওঁ ইয়াক নিজেই উপলব্ধি কৰিব লাগিব।

কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে স্বতন্ত্রতাৰ বিষয়ে কোৱা কথাখিনি যিহেতু এজন মানুহৰ বাহিৰৰ এক স্বতন্ত্রতা নহয়, সেয়ে আমি উপলব্ধি কৰিব লাগিব যে কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে এজন মানুহৰ বাহিৰত নিয়ম শৃংখলাবোৰ খণ্ডন কৰাৰ কথা কোৱা নাই। কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে কোৱা নাই যে স্বতন্ত্র হ'বলৈ এজন মানুহে সামাজিক আইনসমূহ ভঙ্গঁ কৰা আৰু ন্যায়িক ব্যৱস্থাৰ বিপক্ষে যোৱাটো উচিত। তেওঁৰ বাবে মানুহে সেই চিন্তা বা ধাৰণাবোৰক ভঙ্গঁ কৰিব লাগে, যিয়ে মানুহক স্বতন্ত্রভাৱে চিন্তা কৰাৰ ক্ষেত্রত প্রতিৰোধ কৰে আচলতে তেওঁৰ মতে চিন্তা নিজে নিজেই আৱদ্ধ হয়। তেওঁ কয় যে চিন্তাবোৰ নিজে স্বতন্ত্র হ'বলৈ মানুহ চিন্তাৰ পৰা স্বতন্ত্র হৈ পৰিব লাগিব। ই মানৱ সত্তাক এটা মন প্রদান কৰিব যি সীমাহীনভাৱে মুক্ত বা স্বতন্ত্র যিহেতু মনৰ মাজত এক সীমা প্রয়োগ কৰিবলৈ কোনো চিন্তা নাই। সেয়ে কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ স্বতন্ত্রতা হৈছে এজন মানুহে যিকোনো অনুসন্ধান (সি যেনেকুৱাই নহওঁক) ৰ বাবে স্বতন্ত্রতাৰ আৱশ্যকতা অনুভৱ কৰে। এজন মানুহৰ অনুসন্ধান নিজেই আৰম্ভ হ'বলৈ এই স্বতন্ত্রতাৰ প্রয়োজন আছে; স্বতন্ত্রতা কিবা এক বস্তু বা বিষয়া অথবা অৱস্থা নহয়, যাক এটা প্রক্রিয়াৰ অন্ততহে লাভ কৰিব পৰা যায়, বৰং যিকোনো অনুসন্ধান আৰম্ভ কৰিবলৈ এক পূর্বচর্ত। তেওঁ কয় যে এইটোৱেই হৈছে স্বতন্ত্রতা যাৰ অৱিহনে মানুহে শব্দটোৰ আচল অর্থত জীয়াই থাকিব নোৱাৰে। তেওঁ এইযাৰ কথা কোৱা কাৰণ এয়ে যে জীৱনটো এক গতি য'ত এক নতুন মনৰ সৈতে বস্তুবোৰৰ লগত সাক্ষাৎ হয় আৰু সিহঁতক প্রত্যক্ষ কৰা হয়। জীৱন সম্পর্কে কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে কোৱা কথাখিনিক এখন নদীৰ সৈতে তুলনা কৰো আঁহক — নদী চিৰ প্রবাহিত। যিয়েই তাৰ পথত আহি পৰে নদীয়ে সেই বস্তুটোক প্রথমবাৰৰ বাবে সাক্ষাৎ কৰে, ই এনেধৰণৰ বহুতো বস্তু হয়তো লগ পায় যিবোৰ এতিয়া লগপোৱা বস্তুটোৰ সৈতে সদৃশ। কিন্তু ই একেটা বস্তুৱেই নহয়।

ঠিক একেদৰে জীৱনটো এক গতি হিচাপে জীৱনে সন্মুখীন হোৱা সকলোবোৰেই নতুন আৰু সেইবাবে, ইয়াক নতুনভাৱে পুনৰায় চাব লাগে অথবা সাক্ষাৎ কৰিব লাগে। এই কামটো এজন লোকে কৰিব নোৱাৰে, যদিহে তেওঁ পুৰণি ধাৰণাবোৰৰ সৈতে সেইবোৰ বস্তুক প্ৰত্যক্ষ কৰে নাইবা তেওঁ সেই পুৰণি ধাৰণাবোৰ কঢ়িয়াই ফুৰে। এইটোৱেই হৈছে কাৰণ, যাৰবাবে কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে কয় যে গতিশীল জীৱনত নতুনকৈ বস্তুবোৰক প্ৰতক্ষ্য কৰিবলৈ মনটো সকলো সীমাবদ্ধতাৰ পৰা মুক্ত হ'ব লাগিব। গতিশীল জীৱনত যদি মানুহে নতুনকৈ বস্তুবোৰক সাক্ষাৎ নকৰে বৰঞ্চ পুৰণি ধাৰণাৰ জৰিয়তে সাক্ষাৎ কৰে তেন্তে ই জীৱনৰ প্ৰৱাহ নাইবা গতিকে প্ৰতিৰোধ কৰে আৰু সেয়ে ই জীয়াই নাথাকে। এয়াই হৈছে চিন্তাৰ পৰা স্বতন্ত্রতা যাক কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে কৈছে "Freedom from Known" অর্থাৎ "জনাৰ পৰা স্বতন্ত্রতা"।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ১ ঃ খালী ঠাই পূৰণ কৰক—

(ক) কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে কোৱা স্বতন্ত্রতা ৰাজনৈতিক বা অর্থনৈতিক স্বতন্ত্রতা নহয় বৰং এজনৰ .....ৰ ক্ষেত্রত থকা স্বতন্ত্রতা।

(খ) কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে কয় যে যেতিয়া এজনে উপলব্ধি কৰে এজন নহয় নাইবা ....., তেতিয়া এজন মুক্ত হৈ পৰে।

(গ) ..... ৰ পৰা স্বতন্ত্রতা, যাক কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে কৈছে "জ্ঞেয়ৰ পৰা স্বতন্ত্রতা"।

.....

.....

১৩.৪ আত্মা আৰু আত্মজ্ঞান

কেনেকৈ স্বতন্ত্র হ'ব পাৰি আৰু এজন লোক যে আৱদ্ধ তাক কেনেকৈ উপলব্ধি কৰিব পাৰি — এই দুটা প্রশ্ন কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ বাবে দুটা পৃথক প্রশ্ন নহয়। স্বতন্ত্রতাৰ এই প্রশ্নটো আত্মা আৰু আত্মজ্ঞানৰ লগত সংযোজিত হৈ আছে। কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ মতে, আত্মজ্ঞানে মানুহক স্বতন্ত্র কৰে। কিন্তু কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ বাবে আত্মজ্ঞান কি তাক জনাৰ আগতে কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ মতে আত্মা কি তাক বুজি পোৱাটো আৱশ্যকীয়।

কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে বুজাৰ দৰে আত্মা এক আধ্যাত্মিক দ্রব্য বা বিষয় নহয়। তেওঁৰ বাবে আত্মা

হৈছে চিন্তাৰ সমগ্রতা সচেতনতা উপ সচেতনতা আৰু অসচেতনতা। প্রকৃততে কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে সচেতনতাৰ স্তৰ সমূহৰ মাজত পার্থক্য নিৰূপণ কৰা নাই। তেওঁ সিহঁত সকলোকে একেলগে সচেতনতা বুলি কৈছে। আগলৈও, তেওঁ সচেতনতা আৰু সচেতনতাৰ বিষয়ৰ মাজত কোনো পার্থক্য অনা নাই। তেওঁ সচেতনতাক তাৰ বিষয়ৰ লগত অনুৰূপ বুলি কৈছে আৰু সচেতনতাৰ বিষয়বস্তু বা সচেতনতা চিন্তাৰ বাদে আন একো নহয়। যিহৰ দ্বাৰাই মানৰ সচেতনতাক পৰিপূৰণ কৰা হয় সিয়েই চিন্তা আৰু ইয়েই হৈছে কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ মতে আত্মা। তেওঁক উদ্ধৃতি দিবলৈ, "ধাৰণা, স্মৃতি, অভিজ্ঞতা, ভিন্ন উদ্দেশ্য, সচেতন প্রচেষ্টা, কৰা বা নকৰা, অসচেতনতাৰ পুঞ্জীভূত স্মৃতি, জাতিগত, সম্প্রদায়, ব্যক্তি, বংশ আৰু ইয়াৰ সকলোৰে সমগ্রতা, ই বাহ্যিকভাৱে কর্মত অভিক্ষীপ্ত হয় বা সততা ৰূপে আধ্যাত্মিকভাৱে অভিক্ষীপ্ত হয় এই সকলোবোৰৰ বাবে যি সংগ্রাম কৰা হয়, সিয়েই আত্মা"। সাধাৰণতে এইটো ভৱা যায় যে আত্মা নাইবা 'মই' ৰ চিন্তা আছে। কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে পোষণ কৰে যে চিন্তাৰ বাহিৰত কোনো আত্মা নাই। যেতিয়া কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে চিন্তাক আত্মাৰ সৈতে অনুৰূপ বুলি কয়, তেতিয়া এজন লোকক চিন্তাৰ সমগ্রতাক বুজিবলৈ বুলি ধৰা হয়। সেয়ে এই চিন্তাই তথাকথিত সচেতনতাৰ ভিন্ন স্তৰবোৰৰ চিন্তাক অন্তর্ভূক্ত কৰে। তেওঁৰ বাবে চিন্তাৰ সামগ্রিকতাই হৈছে আত্মা চিন্তাৰ উর্দ্ধত আৰু চিন্তাৰ উপৰি আন কোনো সত্তা নাই। তেওঁ চিন্তাৰ গৰাকী আৰু চিন্তাৰ মাজত কোনো পার্থক্য নির্ণয় কৰা নাই। তেওঁৰ মতে, কোনোৱা আছে, যাৰ চিন্তা আছে সেইকথা ভৱাটো এক ভ্রান্তি।

কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ আত্মাৰ বোধগম্যতাৰ আলোকত তেওঁৰ আত্মজ্ঞানৰ ধাৰণাটোক বুজিব লাগিব। যিহেতু আত্মা চিন্তাৰ সামগ্রিকতাৰ বাদে একো নহয়, সেয়ে আত্মাক জানিবলৈ এজন মানুহে নিজকে জানিব লাগিব, যিবোৰ গঠিত হয় আগতে কোৱাৰ দৰে এজন মানুহৰ সচেতনতাৰ বিষয়বস্তুৰ দ্বাৰা সেয়ে চিন্তাক জানিবলৈ এজন মানুহৰ সচেতনতাৰ বিষয়বস্তু নাইবা মানুহজনৰ চিন্তাৰ সামগ্রিকতাক চাব লাগিব। তেওঁ আমাক চিন্তাবোৰ ব্যাখ্যাৰ বাবে যাবলৈ কোৱা নাই আৰু সিহঁতৰ স্বৰূপৰ বিষয়ে শিকিব কোৱা নাই। ইয়াৰ বিপৰীতে তেওঁ আমাক নিজকে আমাৰ অনুভৱ কর্ম আৰু আচৰণক চোৱাৰ কথা কৈছে। তেওঁ আমাক কোনোবা ব্যক্তি নাই বস্তুৰ প্রতি আমাৰ আচৰণৰ আৰু বস্তু আৰু সত্তাবোৰৰ পৰিত আমাৰ অনুভূতিত নিজকে চাবলৈ কৈছে। এইবোৰ অনুভূতি আৰু আচৰনতে আমি নিজকে বিচাৰি পাব পাৰো। যিহেতু ই আনৰ প্রতি আমাৰ অনুভৱ আৰু আচৰণত থাকে, যাক আমি নিজৰ মাজতেই বিচাৰি পাব পাৰো সেয়ে কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে কয় যে ই কেৱল আমাৰ 'সম্বন্ধ' (Relationship) ত থাকে যাক আমি নিজেই বিচাৰিব পাৰো। এই প্রত্যক্ষৰ স্বৰূপক গণ্য কৰি কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে কয় যে এই প্রত্যক্ষ নির্বাচনাত্মক হ'ব নালাগে। অর্থাৎ যিটো প্রত্যক্ষ কৰা হ'ব তাক এজন মানুহে নির্বাচন কৰিব নালাগে। এজনে ভাল পাওঁক বা নাপাওঁক যেতিয়া এজনে কোনো বস্তুক প্রত্যক্ষ কৰে, তেতিয়া তেওঁ নিজকে চাৱ লাগে। আকৌ, আমি সদায় মনত ৰখা উচিত যে কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ মতে চিন্তাৰ নিজৰ ব্যতিৰেকে

কোনো আত্মা নাই। সেয়ে যিয়ে প্রত্যক্ষ কৰে আৰু প্রতক্ষ্য কৰিবলৈ চিন্তা কৰে মাজত কোনো পার্থক্য নাই, সিহঁত দুয়োটা এক আৰু সদৃশ। সাধাৰণ বচনভঙ্গীত প্রত্যক্ষই 'দ্রষ্টা' (Onlooker) আৰু 'দৃষ্টিপাত' (Lookedat) ক জড়িত কৰে। কিন্তু যিহেতু ইয়াত যিয়ে প্রত্যক্ষ কৰে আৰু যি প্রত্যক্ষ কৰা হয়ৰ মাজত কোনো বিভাজন নাই, সেয়ে কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে এনেধৰণৰ প্রত্যক্ষৰ বাবে 'সচেতনতা' বা 'সতর্কতা' (Awareness) শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰিছে। কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে আগলৈ কয়যে যেতিয়া এজনে নিজকে প্রত্যক্ষ কৰি থাকে তেতিয়া এজন ইয়াৰ দ্বাৰা প্রভাৱিত হোৱাটো উচিত নহয় যে এইবোৰ গুণ বা গুণাৱলীক কেনেকৈ সাধাৰণভাৱে প্রত্যক্ষ কৰিব পাৰি। এইটো এইবাবেই যে উদাহৰণস্বৰূপে — ইর্ষা বেয়া অথবা সাধুতা যে ভাল তাক ইতিমধ্যে চিন্তা কৰাৰ দ্বাৰা যদি মই নিজকে প্রত্যক্ষ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰোঁ, তেতিয়া তাত প্রত্যেক সুযোগ থাকিব যে যেতিয়া মই সাধু বা সৎ আৰু সেই অনুভূতি মোৰ মনলৈ আহিব আৰু নিজকে ধাৰণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিম তেতিয়াই ইর্ষাক প্রত্যক্ষ কৰাটোকো পৰিহাৰ কৰিম। এইটো কাৰণতে কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে কয় যে সচেতন বা সতর্ক হ'বলৈ হ'লে এজন ব্যক্তি কু-সংস্কাৰ আৰু ধাৰণাবোৰৰ পৰা মুক্ত হ'ব লাগিব। এনেকুৱা সচেতনাতা বা সর্তকতা সেয়ে যিহেতু নির্বাচনাত্মক নাইবা এজনৰ পছন্দৰ ওপৰত নির্ভৰশীল নহয় ইয়াক কোৱা হয় "নির্বাচনহীন সচেতনতা" (Choiceless Awareness)। গতিকে এই নির্বাচনহীন সচেতনতাত এজন মানুহে দয়া, সাধুতা, ইর্ষা, খং আদি নো হয় কি তাৰ প্রতি সচেতন হৈ পৰে। এনেধৰণৰ সচেতনতাতেই কেৱল এজন মানুহে একক ৰূপে সচাঁকৈ জানিব পাৰে। ইয়ে হৈছে আত্ম-জ্ঞান।

ই হৈছে আত্মজ্ঞান য'ত কেৱল এজন ব্যক্তি স্বতন্ত্র হ'ব পাৰে। যেতিয়া এজনে এজনৰ অনুভৱবোৰ আৰু আচৰণবোৰ প্রত্যক্ষ কৰে, তেতিয়া ইয়াৰ অন্তৰালত থকা কাৰণ আৰু চিন্তাক এজনে বুজি পায় আৰু উপলব্ধি কৰে যে এজনে যি কৰে বা অনুভৱ কৰে, সি ইতিমধ্যে এজনৰ মাজত থকা ধাৰণা নাইবা চিন্তাৰ এক প্রতিক্রিয়া। কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে কয় যিহেতু এতিয়া এজনে প্রত্যক্ষ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে যে চিন্তাবোৰে কিদৰে এজনৰ অনুভৱ আৰু আচৰণবোৰক প্রভাৱান্বিত কৰিছে আৰু জীৱন আৰু জীৱিতক সাক্ষাৎ কৰিবলৈ এজনক প্রতিৰোধ কৰে, তেতিয়া স্বয়ংক্রিয়ভাৱেই এইবোৰ চিন্তাৰ পৰা এজন স্বতন্ত্র হৈ পাৰিব।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ২ ঃ সত্য নে অসত্য উল্লেখ কৰক—

(ক) কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে ভৰাৰ দৰে আত্মা এক আধ্যাত্মিক দ্রব্য।

(খ) কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে পোষণ কৰে যে চিন্তাৰ বাদে কোনো আত্মা নাই।

(গ) নির্বাচনহীন সচেতনতাত একক কি নাইবা আত্ম-জ্ঞান থকাৰ প্ৰতি এজন ব্যক্তি সচেতন হৈ পৰে।

.....

.....

১৩.৫ শিক্ষা

কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ উদ্বেগ মানুহ আৰু সি জীৱনটো সম্পূর্ণৰূপে জীয়াই থাকে। তেওঁ কয়যে মানুহৰ বাবে যি আৱশ্যক, সি হৈছে জীৱনটোক সম্পূর্ণৰূপে আৰু অখণ্ডভাৱে জীয়াই ৰখা। তেওঁ কয় যে মানুহ বিভিন্ন উপাদানেৰে গঠিত, কিন্তু এইবোৰ উপাদান সংহত হ'ব লাগিব যদিহে জীৱনটোক সম্পূর্ণ আৰু অখণ্ডভাৱে যাপন কৰিব লাগে। যদি মানুহ নিজৰ মাজতে বিভিন্ন উপাদানত বিভক্ত হয়, তেতিয়া নিজৰ মাজতে সংঘর্ষত লিপ্ত হ'বলগীয়া হয়, যি অতি দুখদায়ক। সেয়ে যেতিয়া এজন মানুহে সংহত নহয়, তেতিয়া তাত দুখ বা বেদনা থাকিবই। কেৱল যেতিয়া তেওঁ এক সংহত জীৱন যাপন কৰে, তেতিয়া তেওঁ পূর্ণভাৱে জীৱনটো জীয়াই। এতিয়া একত্রীকৰণৰ বাবে কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে কয়, তাত বুদ্ধিমত্তা (Intelligence) থাকিব লাগিব। শিক্ষা হৈছে এই বুদ্ধিমত্তাৰ জাগৰণৰ বিষয়। সেয়ে বুদ্ধিমত্তাৰ জাগৰণৰ দ্বাৰা শিক্ষাই মানুহক একত্রীত হ'বলৈ সহায় কৰে আৰু ফলস্বৰূপে জীৱনটোক পূর্ণভাৱে যাপন কৰিবলৈ সহায়ক হৈ উঠে। কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ বাবে 'বুদ্ধিমত্তা' ই বুজায় 'বস্তুক স্পষ্টভাৱে প্রত্যক্ষ কৰিবলৈ সক্ষমতা' ক বস্তুবোৰক স্পষ্টকৈ চাবলৈ যদিও এক দর্শন শক্তি (Vision) ৰ প্রয়োজন যি এজনৰ ধাৰণা চিন্তা নাইবা বিশ্বাসৰ দ্বাৰা প্রভাৱিত নহয়। অন্য কথাত স্পষ্ট প্রত্যক্ষৰ বাবে স্বতন্ত্রতা অনিবার্য্য। কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে স্পষ্ট প্রত্যক্ষৰ ওপৰত জোৰ দিছে, যিহেতু ইয়াৰ অবিহনে কোনো শিক্ষণ থাকিব নোৱাৰে।

কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ মতে, শিক্ষা বহু বেছি জ্ঞানৰ সম্বন্ধে নহয়, যিহেতু ই শিক্ষাৰহে বিষয়। এই দুটা শব্দৰ 'জ্ঞান' (Knowledge) হৈছে অতীতৰ নির্দেশনা আৰু শিক্ষনে নির্দেশ কৰে বর্ত্তমানক। কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ মতে জ্ঞান সদায় অতীতৰ কিয়নো শব্দটোৱে নিজে বুজায় যে ই হৈছে তেনে বস্তুৰ বিষয় যাক ইতিমধ্যে জ্ঞাত। কিন্তু শিক্ষণ (Learning) হৈছে সদয় বর্ত্তমানৰ শিক্ষা। কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে কি কৈছে তাক বুজিবলৈ আমি ক'ব পাৰো। উদাহৰণস্বৰূপে— যে দর্শন হৈছে দার্শনিকসকলৰ প্রজন্মৰ দ্বাৰা প্রদত্ত জ্ঞানৰ ভাণ্ডাৰ; কিন্তু জ্ঞানৰ এই ভাণ্ডাৰৰ পৰা মোৰ শিক্ষাই এতিয়া স্থান গ্রহণ কৰিছে। যেতিয়ালৈকে এজনে শিক্ষা নলয়, তেতিয়ালৈকে তেওঁ প্রকৃতার্থত একোৱেই বুজি নাপাৰ। এইটো কাৰণতেই কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে কয় যে শিক্ষা ছাত্র-ছাত্রীক সহজলভ্য জ্ঞানৰ সৈতে পৰিচিত কৰোৱাৰ বিষয়ে নহয়, বৰং ই হৈছে ছাত্র-ছাত্রীক শিকিবলৈ গঢ়ি তোলাহে।

শিক্ষণ এনে কিবা নহয় যে আন ব্যক্তিয়ে আমাৰ বাবে কৰিব পাৰে। আনে আমাক বিভিন্ন

জ্ঞানৰ সৈতে পৰিচয় কৰাব পাৰে, কিন্তু আমাৰ বাবে শিক্ষা ল'ব নোৱাৰে। আমাৰ প্ৰত্যেকেই নিজে নিজে শিক্ষা গ্ৰহণ কৰিব লাগিব। অৰ্থাৎ শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক শিক্ষা দিব নোৱাৰে, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে নিজেই নিজৰ বাবে শিক্ষা আহৰণ কৰিব লাগিব। কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে আকৌ কয় যে শিক্ষা সদায় 'নতুন'ৰ। 'শিক্ষা' শব্দটো সেইবোৰ বস্তুৰ প্ৰসঙ্গঁত সদায় ব্যৱহৃত হয়, যিবোৰ শিক্ষাৰ্থীৰ বাবে নতুন। এজনে ইতিমধ্যে জনাৰ বিষয়ে এজনে শিক্ষা নলয়। আমি নকওঁ যে 'আমি যাক ইতিমধ্যে জানো তাক শিকি আছো।' যিহেতু এজনে শিকি থকাবোৰ নতুন সেয়ে তেওঁ আনজনৰ জ্ঞানৰ সহায়েৰে ইয়াক বুজিবলৈ চেষ্টা নকৰে। কিন্তু জীৱনত এজনে ইতিমধ্যে যি জানে তাৰ সহায়ত এজনে শিকিবলৈ চেষ্টা কৰে। কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে আমাক দেখুওৱাবলৈ চেষ্টা কৰিছে যে যিবোৰ ইতিমধ্যে জ্ঞাত, তাৰ সহায়ত এজনে শিকিব নোৱাৰে। যেতিয়া আমি তেনে কৰিবলৈ চেষ্টা কৰো, আমি শিকি নাথাকো। সেইবাবে তেওঁ কয় যে শিক্ষাৰ বাবে স্বতন্ত্ৰতা থাকিবই লাগিব।

'স্বতন্ত্ৰতা'ৰ ওপৰত আমাৰ আলোচনাত আমি ইতিমধ্যে দেখা পাইছো যে স্বতন্ত্ৰতা এনে কিবা নহয় যে তাক আন কাৰোবাক দিব পাৰি। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক স্বতন্ত্ৰ কৰিব পৰা নাযায়। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে নিজে নিজকে স্বতন্ত্ৰ কৰিব লাগিব। শিক্ষকৰ ভূমিকা হৈছে এইটো চোৱা যে ছাত্ৰ বা ছাত্ৰী গৰাকী স্বতন্ত্ৰ, অনুসন্ধান কৰিবলৈ স্বতন্ত্ৰ, শিকিবলৈ স্বতন্ত্ৰ। অন্য কথাত, শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক শিক্ষণৰ স্থান দিবলৈ গঢ়ি তুলিব নোৱাৰে, কিন্তু এক পৰিৱেশ গঢ়াত তেওঁলোকক সহায় কৰিব পাৰে য'ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকল স্বতন্ত্ৰভাৱে থাকিব পাৰে। যিহেতু শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক জ্ঞানৰ বিভিন্ন ক্ষেত্ৰৰ সৈতে পৰিচয় কৰোৱায়, সেয়ে তেওঁলোকে চাব লাগে যে ছাত্ৰ-ছাত্ৰী গৰাকীয়ে শিকি আছে। তাৰোপৰি এনে নহয় যে শিক্ষা কেৱল ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবেহে আছে। ই আনকি শিক্ষক সকলৰ বাবেও চিৰ গতিময় জীৱনে সহায় নতুন বস্তু বা বিষয় আগবঢ়ায় যাৰ বিষয়ে আমাৰ প্ৰত্যেকেই শিকিব লাগে। এইটো কাৰণতে, কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে 'শিক্ষাদান' ৰ ঠাইত 'সহভাজন' (Sharing) শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰিছে। ল'ৰা-ছোৱালীয়ে বৰ্ত্তমান যি শিকি আছে, তাৰ লগত শিক্ষকে সহভাজন কৰে।

কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ শিক্ষাৰ ধাৰণাটোৰ লগত নিবিড়ভাৱে জড়িত ধাৰণাটো হৈছে 'আকাংক্ষা' (Fear) আৰু নিয়মানুবর্ত্তিতা (Discipline) ৰ ধাৰণা। তেওঁ কয় যে শিক্ষা সম্ভৱ হয় কেৱল আশংকাৰ অনুপস্থিতিত। যদিহে ভয় বা আশংকা থাকে, তেন্তে এজন ব্যক্তিয়ে একো শিকিব নোৱাৰে, যিহেতু ভয়ে এজন মানুহক স্পষ্টৰূপে প্ৰত্যক্ষ কৰাত প্ৰতিৰোধ কৰে। সেয়ে এজন শিক্ষকে চাৱ লাগে যে ছাত্ৰ বা ছাত্ৰী গৰাকী আশংকাত নাথাকে। আকৌ, শিক্ষাত নিয়মানুবর্ত্তিতাৰ আৱশ্যকতা আছে। যদিও কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে নিয়মানুবর্ত্তিতাক ইয়াৰ সাধাৰণ বোধত বিৰোধীতা কৰিছে, সি হৈছে বাহিৰৰ পৰা আৰোপিত নিয়মাণুবর্তিতা। তেওঁ কয় যে নিয়মানুবর্তিতা স্বয়ংক্ৰিয় ভাবেই আহে, যেতিয়া এজন ব্যক্তি শিক্ষাত মনযোগী হয়। ইয়াত আত্মজ্ঞান গুৰুত্বপূৰ্ণ হৈ উঠে। সত্য মনযোগক দৃষ্টি কৰিব পৰা নাযায়, কিন্তু তেতিয়া আহে যেতিয়া এজনে এজনৰ ভাল পোৱাটো

কৰে। সেইকাৰণে এজনে বিচাৰি উলিয়াব লাগে যে এজনে কি কৰিবলৈ প্ৰকৃততে ভাল পায়। এই ক্ষেত্ৰত আত্মজ্ঞানৰ প্ৰয়োজন আহি পৰে— অৰ্থাৎ ব্যক্তিজনে এই কথা জানিব লাগিব যে তেওঁ প্ৰকৃততে কি আৰু তেওঁৰ প্ৰকৃত আহ্বানকো তেওঁ জানিব লাগিব।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ৩ ঃ তলৰ প্ৰশ্নবোৰৰ চমু উত্তৰ দিয়ক —

(ক) জীৱনটোক পূৰ্ণতাৰে যাপন কৰিবলৈ শিক্ষাই কিদৰে সহায় কৰে?

(খ) শিক্ষাৰ পৰা জ্ঞান কিদৰে ভিন্ন?

(গ) কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ বাবে নিয়মাণুবর্তিতা কি?

.....

.....

১৩.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- জিদ্দু কৃষ্ণমুর্ত্তি এজন দার্শনিক নহয়, যিজনে তেওঁৰ দর্শনৰ এক সু-সংবদ্ধ আলোচনা আগবঢ়াইছে। তেওঁৰ প্ৰধান উদ্বেগ দর্শন নহয় বৰঞ্চ মানুহ নিজে। মানুহ আৰু তেওঁলোকৰ জীৱনৰ বাবে থকা উদ্বেগৰ কাৰণতে তেওঁৰ দর্শনক এটা সময়ত অস্তিত্ববাদৰ সৈতে তুলনা কৰা হৈছিল।
- কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে কোৱা স্বতন্ত্রতা ৰাজনৈতিক নাইবা অর্থনৈতিক স্বতন্ত্রতা নহয়, বৰঞ্চ এজন ব্যক্তিৰ মনৰ জগতৰ স্বতন্ত্রতা। ই কিবা এক বস্তু বা বিষয়ৰ পৰা হোৱা স্বতন্ত্রতা নহয়, বৰং সত্তাৰ এক অৱস্থা। কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে স্বতন্ত্রতাক জীৱন যাপনৰ বাবে আৱশ্যকায় হিচাপে গণ্য কৰিছে। আচলতে, কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ বাবে স্বতন্ত্রতাৰ অবিহনে এজনে শব্দটোৰ প্ৰকৃত অর্থত জীয়াই নাথাকে।
- কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে কয় যে স্বতন্ত্র হ'বলৈ এজন ব্যক্তিয়ে প্ৰথমে জানিব লাগিব যে প্ৰকৃততে এজন ব্যক্তি স্বতন্ত্র নহয়। এজন ব্যক্তিয়ে কেৱল তেতিয়াহে বাধাবোৰৰ পৰা পলায়ন কৰিব পাৰে, যিবোৰে তেওঁ আৱদ্ধ কৰি ৰাখে।

- কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ মতে যেতিয়া এজনে উপলব্ধি কৰে যে এজন আৱদ্ধ তেতিয়া এজন ব্যক্তি স্বতন্ত্র হৈ পৰে। আচলতে স্বতন্ত্রতাক গণ্য কৰি তেওঁ কয় "The first step is the last step"।
- কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে স্বতন্ত্রতাৰ বিষয়ে কোৱা কথাখিনি যিহেতু এজন মানুহৰ বাহিৰৰ এক স্বতন্ত্রতা নহয়, সেয়ে আমি উপলব্ধি কৰিব লাগিব যে কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে এজন ব্যক্তিৰ বাহিৰত নিয়ম শৃংখলাবোৰ ভঙ্গ কৰাৰ কথা কোৱা নাই। তেওঁ কোৱা নাই যে স্বতন্ত্র হ'বলৈ এজন মানুহে সামাজিক আইনবোৰ ভঙ্গ কৰা আৰু ন্যায়িক ব্যৱস্থাৰ বিপক্ষে যোৱাটো উচিত। তেওঁৰ মতে মানুহে সেইবোৰ চিন্তা আৰু ধাৰণাক ভঙ্গ কৰিব লাগে যি মানুহক স্বতন্ত্রভাৱে চিন্তা কৰাৰ পথত প্রতিৰোধৰ সৃষ্টি কৰে। আচলতে তেওঁৰ মতে চিন্তা নিজেই আৱদ্ধ।
- গতিশীল জীৱনত নতুনকৈ বস্তুবোৰক প্রত্যক্ষ কৰিবলৈ মনটো সকলো সীমাবদ্ধতাৰ পৰা মুক্ত হ'ব লাগিব। গতিশীল জীৱনত যদি মানুহে বস্তুবোৰক নতুনকৈ সাক্ষাৎ নকৰে, বৰঞ্চ পুৰণি ধাৰণাৰ জৰিয়তে সাক্ষাৎ কৰে তেন্তে ই জীৱনৰ প্রবাহ বা গতিক প্রতিৰোধ কৰিব আৰু সেয়ে ই জীৱিত নহয়। এয়াই হৈছে চিন্তাৰ পৰা স্বতন্ত্রতা যাক কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে কৈছে "Freedom from Known", অর্থাৎ 'জ্ঞাতৰ পৰা স্বতন্ত্র'।
- কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে বুজাৰ দৰে আত্মা এক আধ্যাত্মিক দ্রব্য নহয়। তেওঁৰ বাবে আত্মা হৈছে চিন্তাৰ সামগ্রিকতা। তেওঁৰ মতে চিন্তাৰ উর্দ্ধত আৰু উপৰি কোনো আত্মা নাই। তেওঁৰ মতে, কোনোবা আছে, যাৰ চিন্তা আছে বুলি ভৱাটো এক ভ্রান্তি।
- নির্বাচনহীন সচেতনতাত এজন ব্যক্তিয়ে দয়া, সাধুতা ইর্ষা, খং আদি নো হয় কি? তাৰ প্রতি সচেতন হৈ পৰে। কেৱল এনেধৰণৰ সচেতনতাত এজন মানুহে একক ৰূপে সচাঁকৈ জানিব পাৰে। ইয়ে হৈছে আত্ম জ্ঞান।
- ই হৈছে আত্মজ্ঞান, য'ত কেৱল এজন ব্যক্তি স্বতন্ত্র হ'ব পাৰে। কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে কয় যে যিহেতু এতিয়া এজন ব্যক্তিয়ে প্রত্যক্ষ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে, যি চিন্তাবোৰে কিদৰে এজনৰ অনুভৱ আৰু আচৰণক প্রভাৱান্বিত কৰিছে আৰু জীৱন আৰু জীৱিতক সাক্ষাৎ কৰিবলৈ এজনক প্রতিৰোধ কৰে, তেতিয়া স্বয়ংক্রিয়ভাৱেই এইবোৰ চিন্তাৰ পৰা এজন ব্যক্তি স্বতন্ত্র হৈ পৰিব।
- কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ উদ্বেগ মানুহ আৰু তেওঁ পূর্ণভাৱে জীৱন যাপন কৰে। তেওঁ কয় যে মানুহৰ বাবে যি আৱশ্যক, সি হৈছে জীৱনটোক সম্পূর্ণতাৰে আৰু অখণ্ডতাৰে যাপন কৰা। কেৱল যেতিয়া মানুহে অখণ্ডতাৰে জীৱন যাপন কৰে, তেতিয়াহে জীৱন পূর্ণ হয়। এতিয়া কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে কয় যে ইয়াত বুদ্ধিমত্তা থাকিব লাগিব আৰু শিক্ষা হৈছে এই বুদ্ধিমত্তাৰ এক জাগৰণ। সেয়েহে বুদ্ধিমত্তাক জাগৰণৰ দ্বাৰা শিক্ষাই মানুহক একত্রীত কৰিবলৈ

সহায় কৰে আৰু ফলস্বৰূপে ই পূৰ্ণতাৰে জীৱনটোক যাপন কৰিবলৈও সহায় কৰে।

- কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ মতে, 'বুদ্ধিমত্তা' ৰ অর্থ হৈছে 'বস্তুক স্পষ্টৰূপত চাবলৈ এক সক্ষমতা'। তথাপি স্পষ্টকৈ চাবলৈ এজন ব্যক্তিৰ দর্শন শক্তিৰ আৱশ্যকতা আছে, যি এজনৰ ধাৰণাৰ চিন্তা নাইবা বিশ্বাসৰ দ্বাৰা প্রভাৱিত নহয়। অন্য কথাত স্বতন্ত্রতা স্পষ্ট প্রত্যক্ষৰ বাবে আৱশ্যকীয়।
- কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ মতে, শিক্ষা জ্ঞান সন্দর্ভত বহুত বেছি একো নহয়, যিহেতু ই শিক্ষণৰ বিষয়েহে। এই শব্দদুটাৰ 'জ্ঞান' শব্দই অতীতক নির্দ্দেশ কৰে আৰু আনহাতে, 'শিক্ষা' ই নির্দ্দেশ কৰে বর্ত্তমানক। কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ বাবে জ্ঞান সদায় অতীতৰ বিষয়ে কাৰণ এই শব্দটোৱে নিজেই বুজায় যে ই সেইবোৰ বস্তু জ্ঞান, যিবোৰ ইতিমধ্যে জ্ঞাত। কিন্তু শিক্ষা সদায় বর্তমানক শিকাঁ।
- কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ শিক্ষাৰ ধাৰণাৰ সৈতে অতি ঘনিষ্ঠভাৱে জড়িত ধাৰণা হৈছে 'ভয় বা আশংকা'ৰ ধাৰণা আৰু 'নয়মাণুবর্ত্তিতা'ৰ ধাৰণা। তেওঁ কয় যে শিক্ষা সম্ভৱ হয় কেৱল আশংকাৰ অনুপস্থিতিতহে। যদি আশংকা থাকে, তেতিয়া এজনে শিকিব নোৱাৰে, যিহেতু আশংকাই স্পষ্টকৈ প্রত্যক্ষ কৰাত এজনক প্রতিৰোধ কৰে।
- কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ মতে, শিক্ষাত নিয়মাণুবর্তিতাৰ প্রয়োজন আছে। তথাপিও তেওঁ নিয়মানুবর্তিতাক ইয়াৰ সাধাৰণ বোধত বিৰোধীতা কৰিছে, সি হৈছে বাহিৰৰ পৰা আৰোপিত। তেওঁ কয় যে যেতিয়া এজন শিক্ষাৰ প্রতি আগ্রহী হয়, নিয়মানুবর্তিতা স্বয়ংক্রিয় ভাৱেই আহে। সত্য মনযোগ সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰি, যেতিয়া এজনে কি কৰিবলৈ ভাল পায় তাক কৰে। সেইকাৰণে এনে বিচাৰি উলিয়াব লাগে যে এজনে কি কৰিবলৈ প্রকৃততে ভাল পায়। এইক্ষেত্রত আত্ম জ্ঞানৰ প্রয়োজন আহি পৰে। অর্থাৎ ব্যক্তিজনে এই কথা জানিব লাগিব যে তেওঁ প্রকৃততে কি আৰু তেওঁৰ প্রকৃত আহ্বানকো জানিব লাগিব।

১৩.৭ অধিক জানিবলৈ

1. Krishnamurti, J. 2010. Freedom from the known, krishnamurti foundation of India.
2. Krishnamurti, J. 2004. On freedom, Krishnamurti foundation India.
3. Krishnamurti, J. 2002. On Self Knowledge. Krishnamurti foundation India.

4. Krishnamurti, J. 2009, Education and significance of life, Krishnamurti foundation India.

5. Shakuntala, 2010, Essays on Philosophy of Jiddu Krishnamurti, Aalibbat Publication, Print 2015.

১৩.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ

(ক) মন

(খ) স্বতন্ত্র নহয়, আৱদ্ধ

(গ) চিন্তা

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ

(ক) অসত্য

(খ) সত্য

(গ) সত্য

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ

(ক) বুদ্ধিমত্তাক জাগৰণৰ দ্বাৰা শিক্ষাই মানুহক একত্রীত হ'বলৈ আৰু ফলস্বৰূপে সম্পূর্ণৰূপে জীৱন যাপন কৰিবলৈ সহায় কৰে।

(খ) Krishnamurti ৰ মতে জ্ঞান সদায় অতীতৰ বিষয়ে কিয়নো ই নিজে বুজায় যে ই এনে বস্তুৰ জ্ঞান যিবোৰ ইতিমধ্যে জ্ঞাত। কিন্তু শিক্ষা সদায় বর্ত্তমানৰ শিক্ষা।

(গ) য়ে নিয়মানুবর্ত্তিতাক ইয়াৰ সাধাৰণ বোধত বিৰোধীতা কৰিছে। সি হৈছে বাহিৰৰ পৰা আৰোপিত নিয়মাণুবর্তিতা। তেওঁ কয় যে যেতিয়া এজন ব্যক্তি শিক্ষাত মনযোগী হয়, নিয়মাণুবর্ত্তিতা স্বয়ং ক্রিয়ভাৱেই আহে।

১৩.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

(ক) অতি চমু প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ দর্শনত 'স্বতন্ত্রতা' শব্দই কি প্রকাৰৰ স্বতন্ত্রতাক নির্দ্দেশ কৰিছে উল্লেখ কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ "জ্ঞাতৰ পৰা স্বতন্ত্র" অত "জ্ঞাত" শব্দই কি বুজাইছে?

প্রশ্ন ৩ ঃ কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ ৰ দর্শনত 'চেতনা'ৰ দ্বাৰা কি বুজে?

প্রশ্ন ৪ ঃ কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ দর্শনত 'আত্মা'য়ে কি বুজায়?

প্রশ্ন ৫ ঃ কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ দর্শনত আত্মা আৰু চিন্তাৰ মাজৰ সম্বন্ধক কেনেদৰে দেখুওৱা হৈছে?

প্রশ্ন ৬ ঃ Choiceless Awareness (নির্বাচনহীন সচেতনতা) ৰ দ্বাৰা কি বুজে?

প্রশ্ন ৭ ঃ কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ মতে শিক্ষাৰ উদ্দেশ্য কি?

প্রশ্ন ৮ ঃ 'বুদ্ধিমত্তা'ৰ দ্বাৰা কৃষ্ণমুর্ত্তিয়ে কি বুজাইছে?

প্রশ্ন ৯ ঃ কৃষ্ণমুর্ত্তিক অনুসৰণ কৰি আপোনালোকে কিদৰে জ্ঞান আৰু শিক্ষাৰ মাজত পার্থক্য নির্ণয় কৰিব?

প্রশ্ন ১০ ঃ নিয়মানুবর্তিতাৰ বাবে আত্ম-জ্ঞান কিয় আৱশ্যকীয়?

(খ) চমু প্রশ্ন (চমু টোকা) (প্রায় ১৫০ শব্দৰ ভিতৰত প্রতিটো প্রশ্নৰ উত্তৰ দিয়ক)

প্রশ্ন ১ ঃ জ্ঞাতৰ পৰা স্বতন্ত্রতা

প্রশ্ন ২ ঃ আত্মা

প্রশ্ন ৩ ঃ আত্ম-জ্ঞান

প্রশ্ন ৪ ঃ জ্ঞান আৰু শিক্ষা

প্রশ্ন ৫ ঃ নির্বাচনবিহীন সচেতনতা

প্রশ্ন ৬ ঃ শিক্ষাৰ প্রয়োজনীয়তা

(গ) দীঘল প্রশ্ন (প্রায় ৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত প্রতিটো প্রশ্নৰ উত্তৰ দিয়ক)

প্রশ্ন ১ ঃ কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ স্বতন্ত্রতাৰ ধাৰণাৰ ওপৰত এটি টোকা প্রস্তুত কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ দর্শনত আত্মা বুলিলে কি বুজায়? কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ আত্মাৰ ধাৰণাৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰি আত্ম-জ্ঞানৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা আগবঢ়াওক।

প্রশ্ন ৩ ঃ কৃষ্ণমুর্ত্তিৰ শিক্ষাৰ দর্শন সম্পর্কে চমুকৈ ব্যাখ্যা কৰক।

******